

Senad KUČ
JU Muzej Sarajeva

STEĆAK I STARO MUSLIMANSKO GROBLJE U MRKOVIĆIMA, OPĆINA CENTAR SARAJEVO¹

Apstrakt: U srednjem vijeku je na području Sarajevskog i Visočkog polja formirana župa Vrhbosna, koja je obuhvatala prostor gornjeg toka rijeke Bosne i slivove njenih pritoka Miljacke, Željeznice i Zujevina.

Ovim radom obuhvaćena je tehnička obrada stećka i nišana na lokalitetu u Mrkovićima, općina Centar Sarajevo.

Ključne riječi: stećak, nišani, Mrkovići, Sarajevo, Centar

Abstract: In the Middle Ages, the parish of Vrhbosna was formed in the area of Sarajevo and Visočkopolje, which included the area of the headwaters of the Bosna River and the basins of its tributaries Miljacka, Željeznica and Zujevina.

This work includes the technical processing of the medieval tombstone (stećak) and Muslim tombstones (nišan) at the site in Mrkovići, Centar Sarajevo Municipality.

Keywords: Medieval tombstone (stećak), Muslim tombstones (nišan), Mrkovići, Sarajevo Centar

Geografski položaj

Naselje Mrkovići je od Sarajeva udaljeno 4,38 km zračne linije u pravcu sjeveroistoka, na nadmorskoj visini od 1041 m, geografskoj dužini

¹ Zahvaljujem kolegi Zijadu Haliloviću na ustupljenom materijalu i tehničkoj dokumentaciji pri izradi ovoga rada.

43°53'35.85"N i geografskoj širini 18°26'01.11"E.² Na manjem uzvišenju u naselju smješten je stećak sljemenjak i nekropola s nišanima (sl. 1).

U katastarskim knjigama lokalitet se nalazi na prostoru označenom kao k.č. broj 663 (novi premjer) k.o. Mrkovići, što odgovara k.č. 570/3 (stari premjer)³ k.o. Nahorevo, upisan u z.k. uložak broj 963, k.č. 664 (novi premjer) k.o. Mrkovići, što odgovara k.č. 570/2 (stari premjer)⁴ k.o. Nahorevo, upisan u z.k. uložak broj 519, k.č. 665 (novi premjer) k.o. Mrkovići, što odgovara k.č. 568/9 (stari premjer) k.o. Nahorevo, upisan u z.k. uložak broj 519, k.č. 666/2 (novi premjer) k.o. Mrkovići, što odgovara 570/1 (stari premjer)⁵ k.o. Nahorevo, upisan u z.k. uložak broj 868, općina Centar Sarajevo, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina (sl. 2).

Uvidom u kopiju Anglasplan-a II k.o. Nahorevo, oblast Sarajevo, na osnovu kojeg je izvršen upis 1888. godine i određena kultura k.č. 570 pašnjak "Tursko groblje zapušteno" (sl. 3), kao i za k.č. 909, 903 i 904 oranica "Nišani", utvrđeno je da su navedene zemljišne parcele upisane u Kmetovsko selište Rađenović Božo iz Nahoreva (sl. 3).

Odlukom Sreskog načelstva u Sarajevu od 8. jula 1932. godine spomenute parcele uknjižene su u privatno vlasništvo, kako je navedeno u fusnotama.

Historijski podaci

U srednjem vijeku na području Sarajevskog i Visočkog polja formirana je župa Vrhbosna, koja je obuhvatala prostor gornjeg toka rijeke Bosne i slivove njenih pritoka Miljacke, Željeznice i Zujevine.⁶

2 Preuzeto 7. 1. 2010. godine, s web-stranice: www.google earth.com

3 Na osnovu odluke Sreskog načelstva u Sarajevu 8. jula 1932. br. 26.406/32, pravo vlasništva nad parcelom k.č. 570/3 (pašnjak "Tursko groblje zapušteno" – 2540 m²) uknjiženo je u korist Lazara Rađenovića pok. Bože iz Nahoreva.

4 Na osnovu odluke Sreskog načelstva u Sarajevu 8. jula 1932. br. 26.406/32, pravo vlasništva nad parcelama k.č. 570/2 (pašnjak "Tursko groblje zapušteno" – 1840 m²) i k.č. 568/9 (oranica "Luka" – 330 m²) uknjiženo je sa ½ u korist Pere Rađenovića pok. Stojana i Koste Rađenovića iz Nahoreva.

5 Na osnovu odluke Sreskog načelstva u Sarajevu 8. jula 1932. br. 26.406/32, pravo vlasništva nad parcelom k.č. 570/1 (pašnjak "Tursko groblje zapušteno" – 2000 m²) uknjiženo je u korist Spasoja Rađenovića pok. Bože iz Nahoreva.

6 Vesna Mušeta-Aščerić, "Srednjovjekovna naselja na mjestu današnjeg Sarajeva", u: *Prilozi historiji Sarajeva*. Radovi s naučnog simpozija "Polu milenija Sarajeva", održanog od 19.

Na teritoriji župe Vrhbosna je, prema mišljenju historičara, sredinom X stoljeća bio smješten utvrđeni grad Katera, jedan od dva grada koji se spominju u djelu bizantijskog vladara Konstantina VII Porfirogeneta (*De administrando imperio*).⁷

Nastanak feudalnih oblasti pratio je proces rastakanja ranofeudalnih župa, jer ranije župe “nisu odgovarale kasnofeudalnom konceptu vlasti”. Prema tome, i župa Vrhbosna podijeljena je na nekoliko manjih oblasti. U slivu Mokranjske Miljacke formirana je župa Mokro-Glasi-nac, kojoj je iz stare Olovske župe priključena Glasinačka ravan, a u slivu Paljanske Miljacke župa Pale. Ove župe bile su sastavni dio zemlje Pavlovića, kao i susjedna Prača.⁸

Muslimanska groblja nastajala su u centralnim dijelovima naseljenih mjesta, baščama pored kuća, haremima džamija ili kao samostalna groblja na uočljivim mjestima perifernih dijelova naselja. Često su nastajala uz srednjovjekovne nekropole ili u njihovoj blizini, što je karakteristično i za lokalitet u Mrkovićima. Najčešći nadgrobnni oblik na muslimanskim grobljima naziva se nišan (nišan – perz. biljeg, znak). Najstariji identificirani nišani koji se datiraju u drugu polovicu XV i u XVI stoljeće predstavljaju prijelazne oblike, sa značajnim utjecajima srednjovjekovnog tradicionalnog načina izrade nadgrobnog spomenika – stećka. Relativno su velikih dimenzija i razvrstavaju se na nišane u obliku stele, uspravne ploče ili obeliske, različito oblikovanog završnog dijela. Na području sarajevske regije iz perioda XV–XX st. evidentirano je preko 200 muslimanskih grobalja.⁹

do 21. marta 1993. godine, Sarajevo, Institut za historiju i Orijentalni institut, 1997, 36.

7 Pavao Anđelić, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska (Stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV vijeku)*, Sarajevo, Veselin Masleša, 1973, 241.

8 Opširnije historijske podatke vidjeti u Odluci Komisije o proglašenju *Prirodno i historijsko područje – Nekropola sa stećcima i nišanima Grčko groblje / Svatovsko groblje (greblje) u selu Donji Močioći, općina Stari Grad Sarajevo* nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine, broj: 02-02-68/07-17, od 10. septembra 2008. godine (Službeni glasnik BiH, br. 54/09) i na web-adresi Komisije: <http://www.kons.gov.ba>

9 *Isto*

Prethodna zakonska zaštita

U Prostornom planu BiH do 2000. godine na području općine Centar Sarajevo kao spomenik III kategorije uvršteno je 10 lokaliteta nekropola sa stećcima (343 stećka) bez preciznije identifikacije.¹⁰

Nadgrobnici na lokalitetu u Mrkovićima evidentirani su pod nazivom:

- Staro muslimansko groblje, Mrkovići, Sarajevo, općina Centar. Osmanski period. Locirano na brežuljku Periše Radenovića u sredini naselja.
- Grčki mramor, Mrkovići, Sarajevo, općina Centar, srednjovjekovni spomenik.

Navedena dobra nisu bila upisana u Registar spomenika kulture Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine.¹¹

Na 49. sjednici Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, održanoj 26. 10. 2010. godine, *Historijsko područje – Stećak i staro muslimansko groblje u Mrkovićima, općina Centar Sarajevo* proglašeno je nacionalnim spomenikom BiH.¹²

Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Istraživačke radove u smislu evidentiranja i prikupljanja podataka o stećcima vršili su Šefik Bešliagić i Snježana Mutapčić.¹³

Konzervatorsko-restauratorski radovi nisu poduzimani.

10 Grupa autora, *Prostorni plan Bosne i Hercegovine, faza b – valorizacija, prirodne i kulturno-historijske vrijednosti*, Sarajevo, Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje Arhitektonskog fakulteta u Sarajevu i Urbanistički zavod za Bosnu i Hercegovinu Sarajevo, 1980, 50.

11 Dopis Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta br.: 07-40-4-207-1/10, od 25. 1. 2010. godine, dostavljen Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika 27. 10. 2010. godine.

12 http://kons.gov.ba/main.php?mod=vijesti&extra=sjednice&action=view&id_vijesti=693&lang=1

13 Šefik Bešliagić, *Stećci, kataloško-topografski pregled*, Sarajevo, Veselin Masleša, 1971, 175; Snježana Mutapčić, *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, tom III, regija 15, Sarajevo, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, 1988, 46.

Opis lokaliteta u Mrkovićima

Stećak na lokalitetu u Mrkovićima pripada vrsti položenog monolita, koji je izrađen u formi sarkofaga (sljemenjaka). Brojnost stećaka na nekropolama važan je pokazatelj kretanja u društvu srednjovjekovne Bosne XIV i XV stoljeća. Manja groblja uopćeno se smatraju porodičnim, što govori o poodmaklom procesu rastakanja starog rodovskog društva i izdvajanju malih porodičnih zajednica, koje, kao znak “novog” identiteta, organiziraju vlastita groblja.¹⁴ Navedena činjenica, kao i masivnost nadgrobnika upućuju na zaključak da se na lokalitetu u Mrkovićima nalazio posebno izdvojeni grob “izvjesnog srednjovjekovnog velikaša” s ovoga prostora, što svakako upućuje na zaključak da je nastanak spomenutog nadgrobnika moguće svrstati u period XV stoljeća.

Stećak je smješten na zemljišnoj parceli označenoj kao k.č. 663, k.o. Mrkovići (novi premjer), što odgovara k.č. 570/3, k.o. Nahorevo (stari premjer). Na navedenoj parceli, na udaljenosti od stećka 5 do 10 m u pravcu jugozapada, evidentirano je pet nišana (br. 1–5) koji su dijelom utonuli te oštećeni ostaci kamenog santrača. Nišani br. 6–10 smješteni su na parceli označenoj kao k.č. 664 k.o. Mrkovići (novi premjer), što odgovara k.č. 570/2 k.o. Nahorevo (stari premjer). Nišani br. 12 i 13 nalaze se na parceli označenoj kao k.č. 665 k.o. Mrkovići (novi premjer), što odgovara k.č. 568/9 k.o. Nahorevo (stari premjer). Nišani br. 11 i 14, kao i ostaci nišana situiranih u podzidi uz put nalaze se na parceli označenoj kao k.č. 666/2 k.o. Mrkovići (novi premjer), što odgovara 570/1 k.o. Nahorevo (stari premjer). Na navedenoj parceli evidentirani su i ostaci temelja manjeg objekta. Vrsta objekta i iz kojeg je perioda ne može se odrediti bez detaljnog arheološkog iskopavanja.

Stećak je dobro obrađen, bez ukrasa, prevrnut i dijelom utonuo. Nišani su također dobro obrađeni, ukrašena su dva primjerka (br. 1 krug i polujabuka, br. 3 polujabuka i polumjesec). Pojedini primjerci nišana su okrnjeni, pognuti, oboreni na zemlju i dijelom utonuli (sl. 4).

U Mrkovićima staro muslimansko groblje se razvilo uz stećak. U njemu se nalazi desetak nišana, koji većinom leže na zemlji, oboreni, pognuti ili oštećeni. Masivnost, način obrade nišana te činjenica da se

¹⁴ Pavao Anđelić, “Doba srednjovjekovne bosanske države”, u: *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do početka turske vladavine*, Sarajevo, Veselin Masleša, 1966, 455-495.

groblje razvilo uz stećak, kazuju nam da se ovo staro groblje može datirati u XVI stoljeće. Dio nišana nalazi se u podzidama uz put ili u ogradama koje danas dijele privatne parcele zemlje na kojima je groblje.

Katalog stećka i nišana

Stećak br. 1 – Sljemenjak s postoljem, bez ukrasa, utonuo, prevrnut na bočnu južnu stranu, obrastao lišajevima i mahovinom, orijentiran zapad – istok

- Dimenzije stećka: 180x44x210 cm
- Dimenzije postolja: 210x39x50 cm

Nišan br. 1¹⁵ – Masivni kameni nišan u obliku stele dimenzija 41x22x127 cm, s urezanim krugovima sa zapadne i istočne strane, s čeone sjeverne i južne strane nalazi se isklesana polujabuka. Nišan je bez natpisa i leži oboren na zemlji, predstavlja uzglavni nišan, a nišan br. 2 nožni. U blizini ova dva nišana primjetni su ostaci kamena koji je služio kao santrač

Nišan br. 2 – Stela dimenzija 41x22x127 cm, bez natpisa

Nišan br. 3 – Stela potonula u zemlju, dimenzija 41x18x60 cm, s isklesanim polumjesecom s istočne strane i polujabukom s južne strane

Nišan br. 4 – Stela dimenzija 17x15x74 cm

Nišan br. 5 – Nišan odlomljena turbana dimenzija 20x15x70 cm, bez natpisa

Nišan br. 6 – Stela dimenzija 38x19x140 cm, bez natpisa

Nišan br. 7 – Stela dimenzija 38x16x95 cm

Nišan br. 8 – Muški nišan s turbanom u gužve, kvadratne osnove 15x15 cm i visine 90 cm

Nišan br. 9 – Osmougaoni nišan visine 105 cm i obima 79 cm, bez natpisa

Nišan br. 10 – Muški nišan s aginskim turbanom, oboren na zemlju, kvadratne osnove 27x27 cm i visine 160 cm

¹⁵ Hazim Numanagić, *Stari nišani u selu Mrkovići, općina Centar Sarajevo*, elaborat dostavljen Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika u novembru 2010. godine.

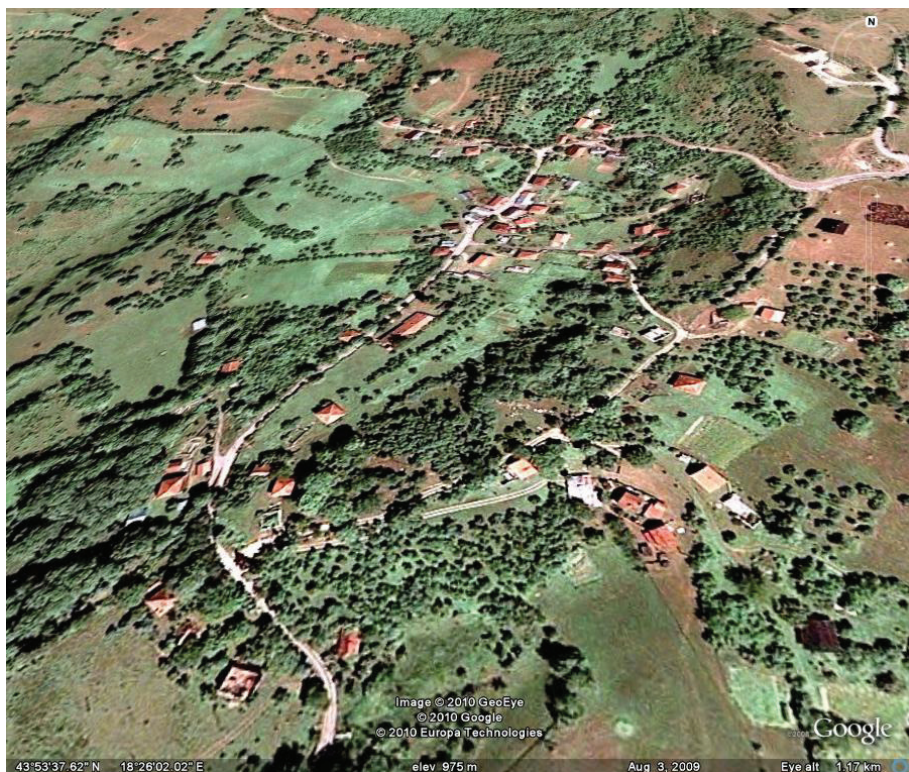
Nišan br. 11 – Muški nišan s oštećenim turbanom u gužve, kvadratne osnovice 14x14 cm i visine 74 cm

Nišan br. 12 – Osmouglaoni nišan, prelomljen, visine 58 cm i širine stranice osmougla 7 cm, leži u ogradi

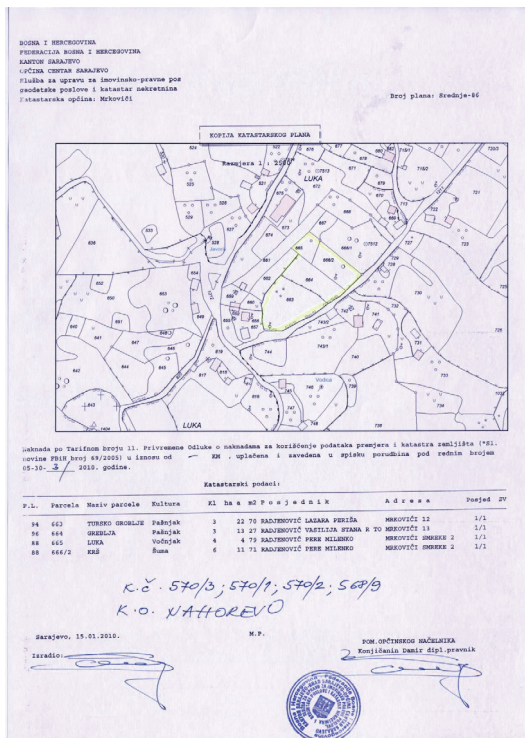
Nišan br. 13 – Kameni nišan kružne osnovice obima 100 cm i visine 140 cm, leži prevaljen na zemlju

Nišan br. 14 – Prelomljena stela dimenzija 44x16x40 cm

U podzidi uz put nalazi se više ostataka nišana.

Slika 1

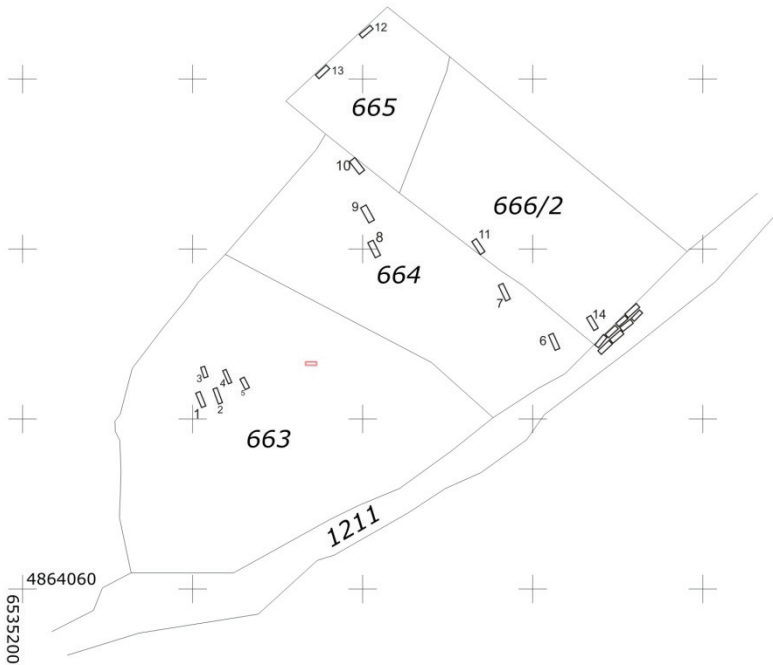

slika 2

slika 3

Lokalitet "Mrkovići"
Razmjera 1:1.000

slika 4

Legenda:

- Sl. 1. Položaj lokaliteta u Mrkovićima, Centar Sarajevo, google snimak
- Sl. 2. Kopija katastarskog plana
- Sl. 3. Kopija katastarskog plana austrougarskog premjera
- Sl. 4. Plan nekropole sa stećkom i nišanima

ZAKLJUČAK

Poseban značaj historijskom području Mrkovića daje izmiješanost grobalja iz različitih historijskih perioda – u neposrednoj blizini srednjovjekovnog groba sa stećkom nalazi se muslimansko groblje iz perioda 16–19. stoljeća, što potvrđuje kontinuitet sahranjivanja na ovom području.

Na ovom lokalitetu zastupljen je jedan oblik stećka – sljemenjak s postoljem bez ukrasa i pet oblika nišana: stela, muški nišan kvadratne osnove s turbanom u gužve, muški nišan kvadratne osnove s agin-skim turbanom, kameni nišan kružne osnove i osmougaoni nišan. Ukrasi zastupljeni na nišanima su krugovi i polujabuke rađeni u vidu reljefnog ispupčenja i udubljenja.

LITERATURA

1. Anđelić, P., "Doba srednjovjekovne bosanske države", u: *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do početka turske vladavine*, Sarajevo, Veselin Masleša, 1966, 455-495.
2. Bešlagić, Š., *Stećci, kataloško-topografski pregled*, Sarajevo, Veselin Masleša, 1971.
3. Anđelić, P., *Bobovac i Kraljeva Sutjeska (Stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV vijeku)*, Sarajevo, Veselin Masleša, 1973.
4. Grupa autora, *Prostorni plan Bosne i Hercegovine, faza b – valorizacija, prirodne i kulturno-historijske vrijednosti*, Sarajevo, Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje Arhitektonskog fakulteta u Sarajevu i Urbanistički zavod za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 1980.
5. Mutapčić, S., *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, tom III, regija 15, 46, 1988.
6. Mušeta-Aščerić, V., "Srednjovjekovna naselja na mjestu današnjeg Sarajeva", u: *Prilozi historiji Sarajeva*, Sarajevo, Radovi s naučnog simpozija "Pola milenija Sarajeva", održanog od 19. do 21. marta 1993. godine, Sarajevo, Institut za historiju i Orijentalni institut, 36, 1997.
7. Odluka Komisije o proglašenju *Prirodno i historijsko područje – Nekropola sa stećcima i nišanima Grčko groblje / Svatovsko groblje (greblje) u selu Donji Močići, općina Stari Grad – Sarajevo* nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine, broj: 02-02-68/07-17, od 10. septembra 2008. godine (Službeni glasnik BiH, br. 54/09); <http://www.kons.gov.ba>
8. www.google.com (pristupljeno 7. 1. 2010. god.)
9. Numanagić, H., *Stari nišani u selu Mrkovići, općina Centar Sarajevo*, elaborat dostavljen Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika u novembru 2010. godine.
10. http://kons.gov.ba/main.hp?mod=vijesti&extra=sjednice&action=view&id_vijesti=693&lang=1

Summary

STEĆAK - MEDIEVAL TOMBSTONE AND THE OLD MUSLIM CEMETERY IN MRKOVIĆI, CENTAR SARAJEVO MUNICIPALITY

The mixture of cemeteries from different historical periods gives special significance to the historical Mrković area - in the immediate vicinity of the medieval grave with the medieval tombstone there is a Muslim cemetery from the 16th-19th century period, which confirms the continuity of burials in this area.

At this site, there is one shape of medieval tombstone –the gabled tombstone with a pedestal and without any decoration, and five shapes of Muslim tombstones; stela, a male Muslim tombstone with a square base and a pleated turban, a male Muslim tombstone with a square base and an Agha turban, a stone Muslim tombstone with a circular base and an octagonal Muslim tombstone. The ornaments that can be found on the Muslim tombstones are: circles and semi-apples in the form of embossed protrusions and depressions.